

Výchovné prostředky

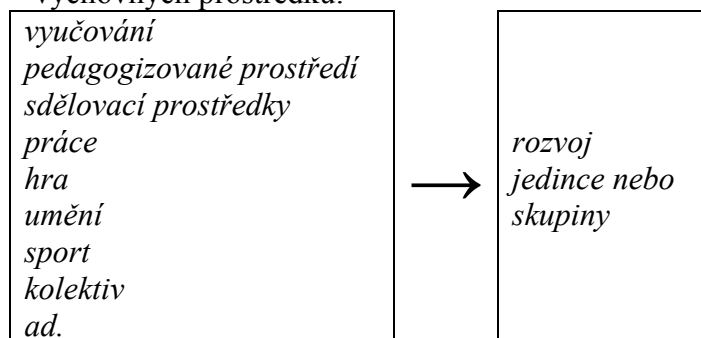
- výchova se uskutečňuje za pomoci různých a rozmanitých prostředků působících jak intencionálně (přímo, záměrně), tak funkcionálně (nepřímo, pro vychovávaného jedince bezděčně)
- výchovné prostředky chápeme jako jeden z činitelů výchovně-vzdělávacího procesu, zprostředkující působení pedagoga na výchovný objekt (STOJAN, M.)
- základním prostředkem intencionální výchovy bývá označováno vyučování
- klasifikaci výchovných prostředků můžeme rozlišit dle autora (STOJAN; BLÍŽKOVSKÝ; SVOBODOVÁ, ŠMAHELOVÁ; HORÁK; JŮVA)
- každý z autorů pojímá prostředky odlišně, lze však nalézt i podobnosti

- dělení výchovných prostředků dle BLÍŽKOVSKÉHO
 - soustava výchovně-vzdělávacích činitelů
 - soustava výchovně-vzdělávacích obsahů
 - soustava výchovně-vzdělávacích metod a prostředků
 - samotné výchovné prostředí

- dělení výchovných prostředků dle STOJANA
 - materiální – vše co po stránce materiální a technické pomáhá realizovat výchovné cíle
 - nemateriální – organizační formy výchovy a způsoby práce v těchto formách

- dělení výchovných prostředků dle SVOBODOVÉ a ŠMAHELOVÉ.
 - **širší pojetí**
 - **užší pojetí**
- širší pojetí výchovných prostředků (prostředky nemateriální povahy)
 - **formy výchovy**
 - výchova školní – vyučování a výchova ve školním prostředí
 - výchova mimoškolní – organizace a zájmové skupiny, zájmové studium, zájmové kroužky, veřejná výchova, veřejné sdělovací prostředky
 - výchova rodinná – výchova rodinou, harmonické vztahy mezi rodiči a dětmi
 - sebevýchova – identifikace, sebepoznání, autoregulace a zpětná vazba
 - **organizační formy vzdělávání**
 - přednášky, kurzy, semináře, projekty, skupinová a individuální práce, hromadná práce při frontálním vyučování, kooperativní vyučování, exkurze, vycházky
 - **výchovné metody**
 - přesvědčování, vzor, ideál, příkazy, pravidla, hodnocení, ocenění, tresty, odměny, pomoc, spolupráce, hraní rolí, dramatizace, inscenace
 - **vyučovací metody**
 - metody slovní, názorně demonstrační, praktická činnost žáků, hra, inscenace a dramatizace, opakování a procvičování, metody diagnostické a klasifikační
 - **pedagogické principy (zásady)**
 - cílevědomost, názornost, soustavnost a systematickosti, aktivnost, uvědomělost, jednota výchovného působení, emocionálnost
 - **vzdělávací obsahy**
 - obsah teoretické a praktické výuky, obsah výchovy mimo vyučování, sebevzdělávací programy
 - **výchovné prostředí**
 - pedagogické využívání životního prostředí k výchovným cílům, prostředí výchovných a vzdělávacích institucí, pedagogicky adaptované prostředí

- **lidé**
 - osoby, které se v oblasti výchovy a vzdělávání uplatňují jako výchovní činitelé
- užší pojetí výchovných prostředků (prostředky materiální povahy)
 - **výukové pomůcky**
 - knih, sešity, učebnice, schémata, obrazy, grafy, pokusné a laboratorní vybavení, mapy, tabule, křída, houba, psací potřeby, CD, DVD, filmy, počítačové programy
 - **didaktická technika**
 - zařízení a přístroje – zpětný projektor, dataprojektor, počítač, kamera, CD a DVD přehrávač, televize a video, vizualizér, multifunkční zařízení
- dělení výchovných prostředků dle HORÁKA a KOLÁŘE
 - **výchovné instituce**
 - rodina, škola a školská soustava jako celek, školská zařízení (družina, škola v přírodě, domov mládeže, školní knihovna, školní jídelna), výchovné poradenství, dětské a mládežnické organizace různého zaměření, hromadné sdělovací prostředky, kulturní instituce, zájmové organizace, církevní organizace, sportovní a tělovýchovné organizace, „fandění“, skupiny a kolektiv ve škole, masová zábava
 - **organizační formy výchovné práce**
 - skupinová práce, individuální práce, hromadné působení, společná práce vychovatele a vychovávaných, práce na projektech, problémové situace a jejich společné řešení
 - **výchovné prostředky, kterými působí škola**
 - obsah vzdělávání, vzdělávací program školy, kvalifikace a schopnosti učitelů, kolektiv žáků a jeho složení, kolektiv učitelů, systém a kvalita řízení školy, materiální vybavení školy, vyučování, hygienická situace, architektonické uspořádání školy, spolupráce školy a veřejnosti, komunikace učitelů a žáků, hodnocení, autorita učitelů, vztahy učitelů a žáků
- autoři pak uvádí ještě druhé možné dělení na prostředky nemateriální a materiální
 - **nemateriální prostředky**
 - organizační formy, metody práce, vyučování, hra, práce, pedagogicky adaptované prostředí, umění
 - **materiální prostředky**
 - výchovné situace, budovy, prostory, učebny, dílny, laboratoře, knihovny, materiální a technické vybavení školy, pomůcky, nástroje, nářadí, didaktická technika, vyučovací pomůcky
- dělení výchovných prostředků dle JŮVY
 - využívá schéma výchovných prostředků v jehož rámci vyděluje osm základních výchovných prostředků:

- vyučování

- systematická výchovně-vzdělávací činnost ve vyučovací jednotce, při které dochází k rozvoji žákových vědomostí, dovedností a schopností
- podle počtu jedinců účastnících se výchovně-vzdělávacího procesu dělíme vyučování na:
 - *individuální vyučování* – může vycházet z žákových výchovných předpokladů, je ekonomicky nákladné, ale vhodné pro dosažení vysokých cílů za relativně krátkou dobu
 - *hromadné vyučování* – skupinové vyučování, není schopno plně respektovat individuální předpoklady a zvláštnosti každého jedince, umožňuje však vzájemné pozitivní ovlivňování žáků

- pedagogicky adaptované prostředí

- přírodní i společenské prostředí působící na rozvoj jedince, ať již pozitivně nebo negativně
- musí být záměrně přizpůsobeno výchovným cílům, prostředí samo většinou působí funkcionálně
- nejvyšší stupeň pedagogické adaptace dosahujeme v prostředí pedagogické instituce
- výchovnými činiteli v takovémto prostředí jsou materiální vybavení a sociální atmosféra
- pokud některé z komponent pedagogického prostředí vstupují do rozporu s výchovnými cíli, působí tento nesoulad jako faktor, který paralizuje výchovné snahy

- hromadné sdělovací prostředky

- vliv masmédií nelze podceňovat, je však nutné si uvědomovat, že ovlivňují pozitivně i negativně výchovně-vzdělávací proces
- vychovávají jak intencionálně (pořady vytvořené se záměrem vychovávat a vzdělávat), tak funkcionálně (jakékoliv jiné pořady bez záměru vychovávat a vzdělávat, ale přesto jedince pozitivně či negativně ovlivňující)
- intencionální výchova je uskutečňována pořady věnovanými dalšímu vzdělávání
- funkcionální výchova je uskutečňována samotným výběrem obsahu, přístupem k jevům a problémům, formou podání a hodnocení

- práce

- stále významnější výchovný činitel, shrnuje jak práci fyzickou, tak také práci psychickou
- výchovně působit může zejména hodnotou pracovního produktu, hodnotou pracovního prostředí ale i samotným pracovním procesem (organizovaným, soustavným, důsledným, houževnatým)
- výchovný účinek práce je vyšší se společenskou významností práce a jejím ocenění a kvalitnější se zvyšující se úrovní pracovní techniky a pracovních pomůcek

- hra

- rozhodující úloha tohoto výchovného prostředku je v předškolním věku, její roli však nelze opomenout ani v pozdějším věku dítěte
- i v pozdějším věku se hra podílí na dalším rozvoji různých stránek osobnosti
- moderní pedagogika využívá formy hry zejména při výchově a vzdělávání i v netradičních oblastech

- umění

- umění obohacuje svými prostředky (umělecká díla a tvůrčí umělecké činnosti) poznání v oblasti společenské, světonázorové, politické a mravní, napomáhá k tvorbě pozitivní hodnotové orientace

- moderní pedagogika zapojuje umění do svých prostředků a estetická výchova se stává rovnocennou a významnou složkou každé účinné výchovy, oproti dřívějšímu pojetí estetické výchovy jako spíše předmětu „odpočinkového“ charakteru

- **sport a tělovýchovná aktivita**

- neodmyslitelná součást výchovných prostředků
- základy tělovýchovy v našich podmínkách sokolské hnutí a pánové Tyrš a Fügner
- tyto prostředky napomáhají rozvoji zdraví, fyzické zdatnosti a obratnosti, smyslu pro kolektiv i obecně morální a estetické kultivaci osobnosti, napomáhají také tvorbě správné hodnotové orientace a hodnotového žebříčku
- v oblasti vrcholového sportu zejména problematika dopingu a fair-play

- **kolektiv**

- organizovaná skupina jedinců, která má jasný cíl své činnosti i vnitřní dělbu úkolů a funkcí
- výchovné působení kolektivu je dáno jeho veřejným míněním
- toto veřejné mínění pedagog musí poznat a dokázat pozitivně vést a ovlivňovat
- na veřejné mínění kolektivu působí pedagog dvěma způsoby:
 - přímo – vysvětlování, zhodnocení i docenění určitých názorů, postojů i forem chování
 - nepřímo – prostřednictvím jedinců získaných pro své záměry (tvořících aktiv)

Literatura : HORÁK, J., KOLÁŘ, Z. *Obecná pedagogika*. Ústí nad Labem: UJEP, 2004.
JŮVA, V. sen. a jun. *Úvod do pedagogiky*. Brno: Paido, 1999.
JŮVA, V. et al. *Základy pedagogiky (pro doplňující pedagogické studium)*. Brno: Paido, 2001.
PAŘÍZEK, V. *Obecná pedagogika*. Praha: SPN, 1991.
POSPÍŠIL, R., VLČKOVÁ, K. *Úvod do pedagogiky*. ELPORTÁL, Brno: MU Brno, 2006. s. 88. ISSN 1802-128X. <https://is.muni.cz/auth/elportal/studovna.pl>.
1.
PRŮCHA, J. *Moderní pedagogika*. Praha: Portál, 1997.
PRŮCHA, J., WALTEROVÁ, E., MAREŠ, J. *Pedagogický slovník*. 3. rozšířené vydání. Praha: Portál, 2001.
STOJAN, M. *Přehled obecných pedagogických kategorií*. 2. doplněné vydání. Brno: Akademické nakladatelství CERM, 2003.
SVOBODOVÁ, J., ŠMAHELOVÁ, B. *Kapitoly z obecné pedagogiky*. Brno: MSD, 2007.